LEA DASBERG:

''DE GESCHIEDENIS MOET ZICH DIENSTBAAR OPSTELLEN VOOR DE PEDAGOGIEK''

ine megens en pieternel rol

Lea Dasberg studeerde geschiedenis in Amsterdam en promoveerde daar later bij professor Niermeyer op het proefschrift 'Untersuchungen über die Entwertung des Judenstatus im elfzehnten Jahrhundert'. Zij was daarna lange tijd in het onderwijs werkzaam wat haar belangstelling voor de pedagogie en psychologie wekte. Sinds enkele jaren is zij als wetenschappelijk hoofdmedewerkster historische pedagogiek verbonden aan de universiteit van Utrecht.

Zij publiceerde in 1975 'Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel'. De laatste jaren verrichtte zij samen met een groep studenten een onderzoek naar de onderwijzer in de negentiende eeuw. Dit behoort naar haar mening tot één van die aspecten die binnen de geschiedenis van het onderwijs nogal verwaarloosd zijn. Een deel van de resultaten van dit onderzoek werd onlangs gepubliceerd in de Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden onder de titel: 'De visie van de negentiende-eeuwse onderwijzer op zijn taak als maatschappelijk en cultureel werker. 1840-1905.' (BMGN,92-1977)

historische pedagogiek

Binnen pedagogiek zijn er verschillende richtingen: onderwijskunde, sociale pedagogiek, die zich voornamelijk met het sociaal gedepriveerde kind bezighoudt en daarnaast heb je dan orthopedagogiek (voor het lichamelijk en/of geestelijk gehandicapte kind) en klinische pedagogiek die zich richt op gezins- en opvoedingsmoeilijkheden, gedragstoornissen en dergelijke. Als laatste, maar historisch gezien de oudste en eerste vorm van pedagogiek krijg je dan de wijsgerige en historische pedagogiek, de minst praktische. Zij moet vooral de voortgang van de theorievorming ter harte nemen.

"Historische pedagogiek is in Utrecht na het kandidaats een vrije studierichting wat betekent dat je vrijwel je hele studie na het kandidaats zelf kunt plannen. We hebben bijna alleen werkstudenten die een andere studierichting niet kunnen volgen omdat daar verplichte werkcolleges overdag zijn. Het zijn bijna allemaal mensen die in het onderwijs werken of bij een voogdijraad, schooladvies- of begeleidingsdienst e.d. Door deze populatie van werkstudenten is de historische pedagogiek toch ten nauwste betrokken bij de praktische problemen van deze werkvelden."

"Vroeger was historische pedagogiek voornamelijk een encyclopedie van grote mannen en soms is het dat nu nog wel. Maar als de studenten afgestudeerd zijn en je ziet de problemen waarmee ze gekonfronteerd worden dan merk je pas dat ze niets aan hun vak hebben. Bijvoorbeeld een probleem als drugverslaving of zoiets, daarbij is het toch volslagen irrelevant wat Plato zei. Daar kun je niets mee. Een ander groot gevaar is dat wanneer je blijf stilstaan bij die encyclopedie van grote mannen, dat je snel denkt dat die ideeën ook werkelijkheid waren. Luther pleitte bijvoorbeeld voor kosteloos openbaar onderwijs maar het duurde vier eeuwen voordat dat werkelijkheid werd. Het is belangrijk dat je je gaat afvragen waarom dat zo lang geduurd heeft, dat je duidelijk maakt dat de ekonomische middelen er niet voor aanwezig waren.

Er zijn erg veel gefrustreerde pedagogen, die met hun mooie theorieën de praktijk ingaan en dan merken dat het niet te verwezenlijken is omdat er geen geld voor is. Maar als ze daar al tijdens hun studie mee gekonfronteerd worden dan worden mensen

misschien wat nuchterder. Ik denk dat de historische pedagogiek hierbij een zinnige bijdrage kan leveren door steeds het verband tussen idee en werkelijkheid te laten zien. Ik ga er van uit dat de historische pedagogiek steeds dienstbaar moet zijn aan de pedagogiek. In die zin dat de aktuele problemen die in de werkvelden spelen historisch doorgelicht moeten worden, zoals bijv. het probleem van al dan niet kompensatieprogramma's voor kinderen uit sociaal lagere milieu's, of het opvoeden in de rolpatronen jongens-meisjes, of het zogenaamde indoktrineren in het onderwijs."

Hoe ziet u de verhouding tussen geschiedenis en de historische pedagogiek?

"Het zou eigenlijk tot een huwelijk tussen geschiedenis en historische pedagogiek moeten komen. Er is in Nederland, zeker in vergelijking met het buitenland, nog erg weinig bronnenonderzoek gepubliceerd. Daarbij komt dat je niet van pedagogie-studenten kunt verwachten dat ze bronnenonderzoek gaan doen want dat is niet het doel van hun studie. Historici zouden eigenlijk het bronnenonderzoek moeten verrichten, waarop de pedagogen dan opvoedkundige analyses kunnen baseren. Dat lijkt me erg ideaal, hier in Utrecht lukt het ook een beetje, ik werk nauw samen met van Tijn, hoogleraar in de sociaal-ekonomische geschiedenis, die zijn studenten veel bronnenonderzoek laat doen. Verder hebben we allereerst behoefte aan bronnenpublicaties, want ik geloof dat je voor bronnenonderzoek toch wel historisch geschoold moet zijn. Op basis van door historici verzorgde bronnenpublicaties kan er dan door pedagogen meer historische pedagogiek gepubliceerd worden. Het boek van mevr. De Booy, 'Weldaad der scholen', over het dorpsonderwijs van 1580 tot het begin van de negentiende eeuw is een goed voorbeeld van wat historici voor pedagogen kunnen doen. Bij dat onderzoek komen allerlei technieken kijken die een pedagoog niet geleerd heeft maar het boek bevat erg veel bijlagen, waar het materiaal gesystematiseerd gepresenteerd wordt, zodat een pedagoog voldoende inzicht kan krijgen om te kijken of hij/zij al dan niet tot dezelfde konklusies als mevr.De Booy komt. We proberen wel de studenten in aanraking te brengen met het bronnenonderzoek. Dat gebeurt in een doktoraal-werkgroep en voor mensen die individueel iets willen doen is er de mogelijkheid zelf iets te bedenken. Probleem is wel weer dat we voornamelijk werkstudenten hebben, die daardoor bijna nooit op de archieven terecht kunnen. Maar met die doktoraal-werkgroep heb ik een centraal thema, wat een onderzoek voor zo'n jaar of twee omvat. Dat was bijvoorbeeld ook het onderzoek naar de positie van de negentiende-eeuwse onderwijzers. Studenten participeren in het onderzoek, we hebben met een groep van ongeveer 23 mensen die onderwijzerstijdschriften uitgevlooid. We gaan nu met de staf verder, het is nog niet afgerond. Maar de studenten hebben er nu wel een idee van hoe een dergelijk onderzoek in elkaar zit en hoe je materiaal moet zoeken. Daarnaast geef ik voor die groep doktoraal-studenten nog een kollege over de geschiedenis van het kinderboek als opvoedmiddel. Ik vind het wel erg belangrijk om het onderwijs zo snel en zo veel mogelijk in verband te brengen met onderzoek en om studenten deel te laten nemen aan onderzoek. Het is echter wel erg arbeidsintensief."

-Voor het onderzoek naar de positie van de onderwijzers in de vorige eeuw heeft u een inhoudsanalyse van onderwijzerstijdschriften gemaakt. In het artikel in BMGN zijn erg veel citaten opgenomen: in hoeverre zijn die algemeen of juist bijzonder? Welke criteria hanteerde u bij de selectie van onderwijzerstijdschriften en in hoeverre zijn ze representatief voor de opvattingen van de onderwijzers?

"Het artikel in BMGN is een onderzoeksverslag voor zover als we toen (dat is oktober 1976) waren. Ik vind de inhoudsanalyse een bruikbare methode maar ik ben ertegen wanneer onderzoek zuiver kwantitatief blijft. De citaten in het artikel heb ik uitsluitend opgenomen wanner het een opmerking was die we vaak tegengekomen waren. Verschillende onderdelen van het onderzoek worden echter door studenten nu nog verder uitgewerkt.

Wat die selectie betreft: we zijn allereerst gaan kijken wat voor tijdschriften er toen in omloop waren, we hadden daar geen flauw idee over. Het bleken er zo waanzinnig veel te zijn dat we hebben moeten selecteren. We hebben daarom in eerste instantie

de tijdschriften van het bijzonder onderwijs er buiten gelaten. Niet omdat we dat minder belangrijk vonden; het is de bedoeling dat we dat nog wel eens gaan doen.Wat betreft de representativiteit het volgende. Onderwijzers moesten in de vorige eeuw allen lid zijn van een onderwijzersgenootschap. Dat was in de periode voordat de bonden opgericht werden dus voor 1860 ongeveer. Vrijwel elk genootschap had een eigen tijdschrift in totaal waren er nogal wat. Je kunt dus veronderstellen dat de onderwijzers in elk geval het blad van hun genootschap lazen. De tijdschriften werden echter volgeschreven door een relatief klein percentage maar een tijdschrift bevatte ook vrij veel algemene informatie over examens e.d. We zijn ook een notulenboek tegengekomen waarin we veel opmerkingen van onderwijzers vonden die niet in een tijdschrift schreven. Dat vormt belangrijke aanvullende informatie. Jammer genoeg hebben we geen idee hoe groot de oplage van die bladen was. Wel weten we soms hoe groot de genootschappen waren en later de bonden, zoals het Nederlands Onderwijzers Genootschap. Het ledental geeft wel iets aan maar meer niet. Ook weten we weinig van andere onderwijstijdschriften, buiten die van de genootschappen of de bonden, waarschijnlijk zijn de meeste bladen wel van organisaties geweest."

- Uit uw onderzoek komt naar voren dat het negatieve beeld dat wij nog altijd hebben van de onderwijzers uit de negentiende eeuw niet klopt. Wat viel u daarbij het meest op?

"Het hoge niveau van de onderwijzers. De exameneisen voor de hoofdakte geven aan dat deze mensen allemaal Franse, Duitse en in mindere mate Engelse boeken konden lezen. In de tijdschriften vind je ook regelmatig recensies van buitenlandse boeken en ook nederlandstalige wetenschappelijke boeken. De tijdschriften waren echter ook bedoeld voor hulponderwijzers, wij kwamen bijvoorbeeld klachten tegen over de rechtspositie van hulponderwijzers en ook zij waren immers lid van de genootschappen. Aan het eind van de negentiende eeuw zijn zij zich apart gaan organiseren.

Aan het einde van de eeuw zie je ook zoiets als het sociaal besef ontstaan. Onderwijzers gingen bijvoorbeeld enquêtes houden over de ontduiking van het kinderwetje van Van Houten. Mensen werden ook ontslagen vanwege hun sociaal-democratische denkbeelden.Er bleef sprake van een flinke sociale controle over de onderwijzer, niet alleen wat het werk binnen de schoolmuren betrof, maar ook of hij wel naar de kerk ging of wel goed gekleed was. Dit had direkt verband met de functie van de onderwijzer buiten school, vooral op een dorp. Hij leidde zang- en toneelverenigingen, enz."

-U schrijft in uw artikel dat er een vrij duidelijk verschil was tussen onderwijzers en onderwijzeressen, dat veroorzaakt zou worden door het hogere sociale milieu waaruit deze vrouwen afkomstig waren. Welke gevolgen had dat volgens u?

"Dat is natuurlijk allemaal sterk hypothetisch. Maar ik denk wel eens dat de naam van de lagere school als burgerlijk instituut misschien juist door de onderwijzeressen komt. Onderwijzers hadden bijv. meer belangstelling voor het dialect en waarschijnlijk ook meer begrip voor de moeilijkheden van de kinderen. Vrouwen vonden dialect alleen maar plat. Het onderwijs van vrouwen was abstracter en theoretischer, zij hadden bijv. minder begrip voor machines in de landbouw. De strijd tegen het alcoholisme zal voor een vrouw ook moeilijkere te voeren zijn geweest dan voor een man. We zijn geen artikelen van onderwijzeressen in de tijdschriften tegengekomen, of ze moeten onder de anonieme bijdragen schuilgaan. Vrouwen werden pas lid ten tijde van het ontstaan van de bonden. Wel vonden we in het archief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een plan uit 1811 om een echte kleuterschool, en dan meer dan alleen maar een kinderbewaarplaats, op te richten. Er wordt een directrice gezocht, dit, vinden de initiatiefnemers, is vanzelfsprekend een vrouw - moederfunctie- maar bovendien moet ze afkomstig zijn uit de hogere burgerij, want de kinderen moeten daar beschaving bijgebracht krijgen. Het plan is overigens niet uitgevoerd. Het zou zinnig zijn goed te onderzoeken of bovengenoemde hypothese juist is en welke gevolgen die milieuverschillen tussen onderwijzers en onderwijzeressen hadden.

-U vertelde ons eerder tijdens dit ge-

sprek dat u heeft meegewerkt aan een nieuwe methode voor geschiedenis als sociale wereldoriëntatie voor de basisschool, 'Mobiel'.Hoe bent u daarbij betrokken geraakt en hoe zit die methode in elkaar?

Op de middelbare school waar ik les gaf, het joods lyceum in Amsterdam, werd elk jaar op 4 mei een bijeenkomst in de aula georganiseerd waar dan iemand sprak, die dat allemaal meegemaakt had en daar zeer ontroerd over was.Maar toch bleef het moeilijk de betekenis van die dag duidelijk te maken - alleen al de dwang die op de leerlingen werd uitgeoefend dat ze niet mochten lachen. Op m ijn voorstel hebben we het toen eens anders gedaan. Met leerlingen uit alle klassen, die daaraan mee wilden doen, hebben we een tentoonstelling gemaakt over de onderdrukking. Aan de hand van kranteknipsels hebben we toen allerlei aspecten van de onderdrukking zoals rassehaat en oorlogsgeweld van nu in beeld gebracht. Die tentoonstelling was een groot succes en heeft veel reacties opgeleverd. Op verzoek van Openbaar Onderwijs Amsterdam heb ik daarna een paar suggesties gedaan over hoe je zoiets op een lagere school zou kunnen aanpakken. Die ideeën zijn overgenomen door een hoofd van een lagere school uit Osdorp, die dat het jaar daarop heeft uitgevoerd. Die man liep ook al rond met plannen rond om een boek te maken met verhalen over de geschiedenis, geschreven door een echte schrijver. Hij vroeg daar mijn mening als historicus over. Ik vond het idee wel leuk, maar niet als het daarbij bleef. Je presenteert de geschiedenis dan als iets fictiefs en doet alleen een beroep op de emotie van het kind. Ook zijn kritiese vermogen moet echter gestimuleerd worden. Je loopt anders gevaar de geschiedenis te romantiseren. Met Mobiel hebben we - een groep van vijf mensen - geprobeerd dit te combineren. Het is een methode voor sociale wereldoriëntatie geworden, die sterk historisch getint is. Dit in tegenstelling tot bijv. het LEDO-project. Het pakket per klas bestaat uit een leesboek, een werkboek, de 'Wegwijzer' een spel en een soort beeldatlas voor alle drie de klassen samen. Daarnaast is er nog een begeleidend boek voor de onderwijzer/es. We werken met thema's die zo gekozen zijn dat ze van het kind zelf uitgaan, en daarna langzaamaan uitgebreid worden. Het thema waarmee we beginnen is 'Je naam' : iedereen heeft een naam, waar komt die vandaan, wanneer is dat ingevoerd? Veel onderwerpen komen in meerdere thema's aan de orde, maar worden vanuit een andere hoek belicht. Bijvoorbeeld de leefbaarheid van de stad. Dat komt voor in thema's als gezondheid, leven en wonen, en ook in 'wat eten we?'. Binnen zo'n thema is veel aandacht geschonken aan zelfwerkzaamheid, vaak in de vorm van groepjes. De opdrachten staan in het werkboek, het materiaal om ze uit te voeren in het verhaal wat ze aan het begin van het thema gelezen hebben en in de wegwijzer en beeldatlas, maar er zijn ook vragen bij die ze aan ouders of grootouders moeten stellen, of waar ze een kleine enquête over moeten houden in de wijk. De methode is voor de hoogste drie klassen van de basisschool, voor iedere klas is er een spel bij ontworpen, waaronder een kwartet. Dat kwartet gaat over voertuigen en er is één kwartet bij met fantasievoertuigen. Dit om aan te geven dat de ontwikkeling nog niet is afgesloten. Ik vind het heel belangrijk om in het geschiedenisonderwijs aan te geven dat de geschiedenis niet iets is wat je overkómt, maar waar je zelf wel degelijk invloed op hebt.